

ЗЕМЛЕРОБСТВО, РОСЛИННИЦТВО ТА АГРОЕКОЛОГІЯ

УДК 332.122:338.43:332.36

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ, ВІДТВОРЕННЯ І ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ (на прикладі Херсонської області)

В.О.УШКАРЕНКО – д.с.-г.н., професор, академік УААН,
В.В.МОРОЗОВ – к.с.-г.н. доцент,
М.Г.ІГНАТЕНКО – д.геогр.н., професор,
О.В.МОРОЗОВ – к.с.-г.н., Херсонський ДАУ

Взаємовідносини людини і природи, особливо землі як основи її життєдіяльності, є однією з найважливіших проблем сучасності. Актуальною є також проблема соціального використання, охорони та відтворення родючості земельних ресурсів. Земельні ресурси - важливий елемент продуктивних сил суспільного виробництва є головним засобом виробництва, знаряддям, предметом і частково продуктом праці.

В умовах формування ринкової економіки, кардинальних змін у земельних відносинах особливо виділяється роль регіону як адміністративного і господарського компонента держави. Економіко – екологічна ефективність використання агроландшафтів Причорноморського (Південного) регіону України як цілісної територіальної системи може бути висвітлена у внутрішньорегіональному аспекті, зокрема в межах окремих адміністративно – територіальних одиниць (областей). Тому є потреба у проведенні досліджень щодо ефективності використання, відтворення і збереження земельних ресурсів Херсонської області в районному розрізі.

Об'єктом досліджень є продуктивні сили агропромислового комплексу Херсонської області, предметом – її територіальний стан і розвиток. А ефективне розміщення продуктивних сил, їхня оптимальна територіальна організація є важливою передумовою входження України до ринкової економіки.

Таблиця 1 – Розподіл земельного фонду Херсонської області (станом на 01.01. 2000 р.) (дані Херсонського обласного управління земельних ресурсів)

№ пп	Адміністративні райони	Загальна площа земель, га	Сільськогосподарські земель, га	Лісові земель, га	Забудовані земель, га	Заблючені земель, га	Сухі відкриті земель, га	Відкриті земель, га	Води, га
1	Бериславський	172059,4	143476,9	6416,3	3275,7	988,5	-	2137,3	15764,7
2	Білозерський	153410,1	111900,8	4291,7	4391,8	5470,5	-	896,1	26459,2
3	Великопелетиський	99990,6	86463,0	2712,0	1755,9	-	-	680,0	8379,7
4	В. Олександрівський	154022,4	142305,0	6613,4	2927,6	3,1	-	1133,8	1039,6
5	В. Рогачицький	91537,0	72467,7	2886,2	849,6	15,0	-	324,8	14993,7
6	Високопільський	70123,8	64492,4	2630,0	1611,2	7,6	-	910,2	472,4
7	Генічеський	300842,8	153738,5	2766,8	5651,3	179,8	-	14876,3	123630,1
8	Голопристанський	341130,1	129688,3	46292,0	5042,0	9781,5	4700,0	35629,4	109996,9
9	Горностаївський	101770,9	86555,1	2496,4	1600,1	-	-	862,0	7257,3
10	Іванівський	111998,7	107942,9	1385,0	1564,1	60,5	-	374,8	671,4
11	Каланчацький	91579,2	73903,5	1393,1	1863,7	487,6	-	6978,1	6953,2
12	Каківський	145084,5	130504,4	2734,5	2834,8	490,1	-	587,1	7933,6
13	Нижньосірогородський	120866,9	115506,3	2049,6	2272,1	-	-	388,4	650,4
14	Нововоронцовський	100505,7	79958,7	5040,3	1564,3	22,1	-	309,8	13610,5
15	Новотроїцький	229777,0	183138,6	2459	3300,7	60,5	-	8469,6	32348,6
16	Скадовський	145610,7	93864,5	4515,6	3163,1	1612,2	-	5991,3	36464,0
17	Щурпінський	175937,0	86241,9	46024,5	10412,0	5778,4	-	24055,8	3424,4
18	Чаплинський	172196,3	138716,0	2357,0	2557,0	32,0	11032	3733	13769,3
Всього по Херсонської області, тис. га		2846,1	2033,5	151,1	69,6	31,6	15,7	111,3	433,3

Таблиця 2 – Розподіл земельного фонду сільськогосподарських угідь Херсонської області станом на 01.01. 2000 р. (дані Херсонського обласного управління земельних ресурсів)

№пп	Адміністративні райони	Сільськогосподарські землі, га						
		всього		у тому числі сільськогосподарські угіддя, га				
		з них	всього	рілля	багаторічні	сіножаті	пасовища	
	2	3	4	5	6	7	8	
1	Бериславський	143476,9	136673,7	121180,6	4751,5	-	10741,6	
2	Білозерський	111900,8	108223,7	98253,7	2471,4	148,4	7350,2	
3	Великопелетиський	86463,0	84514,0	82014,0	508,0	502,0	1490,0	
4	В. Олександрівський	142305,0	137823,1	124753,9	1000,4	587,5	11481,2	
5	В. Рогачицький	72467,7	70901,7	65143,2	427,3	139,5	5191,7	
6	Високіпільський	64492,4	62940,1	56492,5	438,8	287,3	5721,5	
7	Генічеський	153738,5	148861,2	137382,0	1836,8	293,5	9348,9	
8	Голопристанський	129688,3	125694,3	99098,9	2605,6	3509,9	20479,9	
9	Горностаївський	89555,1	87431,6	85621,1	340,3	-	1470,2	
10	Іванівський	107942,9	105286,3	95060,6	313,0	-	9912,7	
11	Каланчацький	73903,5	71163,8	58954,0	650,5	642,7	10916,6	
12	Кавовський	130504,4	126840,0	116760,8	2598,1	-	7481,1	
13	Нижньосірогоський	115506,3	112974,2	108991,3	204,5	62,1	3716,3	
14	Нововоронцовський	79958,7	77964,7	72943,8	652,8	13,0	4355,1	
15	Новотроїцький	183138,6	178637,2	150786,4	454,7	1656,2	25739,9	
16	Осадівський	93864,5	90922,5	79301,8	749,5	10,7	10860,5	
17	Цюрупинський	86241,9	81131,0	67182,8	4100,3	1344,4	8503,5	
18	Чаплинський	138716,0	135091,0	129418,0	1071,0	71,0	4531,0	
Всього по Херсонській області, тис. га		2033,5	1969,8	1770,8	29,3	9,5	160,2	

Важливою методологічною і методичною проблемою оцінки ефективності землекористування є визначення величини цієї оцінки. У дослідженнях доцільно використовувати такі масштабні аспекти: земельну територію; сільськогосподарські угіддя; орні землі; багаторічні насадження та інші види земельних ресурсів. Критерій еколога – економічної ефективності використання агроландшафту свідчить, що не можна обмежуватися лише галузевими економічними показниками. Цілісність екологічного потенціалу, взаємна трансформація економічного та екологічного ефектів протягом часу зумовлюють розширення спектру вимірів та оцінок. Ефективне використання земельних ресурсів може характеризуватися – коефіцієнтом екологічної стабільності території ($K_{ек.см}$), який характеризує рівень інтенсивного використання землі, і є показником, аналогічним фондооснащеності [1].

Загальний коефіцієнт екологічної стабільності території ($K_{ек.см}$) розраховується за формулою 1[2]:

$$K_{ек.см} = \frac{\sum K_{li} \times P_i}{\sum P_i} \times K_p \quad (1)$$

де $K_{ек.см}$ – коефіцієнт екологічної стабільності території;

K_{li} – коефіцієнт екологічної стабільності угідь i – го виду;

P_i – площа угідь i – го виду;

K_p – коефіцієнт морфологічної стабільності рельєфу ($K_p = 1$ – для стабільних територій, область цілком розміщена в степовій зоні).

Коефіцієнти екологічної стабільності угідь i – го виду наведені в табл. 3, а шкала градації величини загального коефіцієнта екологічної стабільності – в табл. 4.

Розрахункові коефіцієнти екологічної стабільності території Херсонської області в районному розрізі наведені в табл. 5.

Середній коефіцієнт екологічної стабільності Херсонської області (станом на 1.01. 2000 р.) – 0,31, що свідчить про екологічну нестабільність території (в середньому по Україні – 0,40, а по Волинської області – 0,63).

Таблиця 3 – Нормативна величина коефіцієнтів екологічної стабільності земельних угідь

Вид угіддя	Коефіцієнт екологічної стабільності території (K_1)
Забудована територія і дороги	0,00
Рілля	0,14
Виноградники	0,29
Лісосмуги	0,38
Фруктові сади, чагарники	0,43
Городи	0,50
Сіножаті	0,62
Пасовища	0,68
Ставки і болота природного походження	0,79
Ліси природного походження	1,00

Таблиця 4 – Шкала градації величини коефіцієнта екологічної стабільності території

Екологічна стабільність території	Величина коефіцієнта екологічної стабільності території ($K_{ек.ст}$)
Нестабільна	<0,33
Нестійко стабільна	0,34-0,50
Середньо стабільна	0,51-0,66
Стабільна	>0,67

Серед районів Херсонської області лише Голопристанський характеризується як середньо стабільна територія ($K_{ек.ст} = 0,52$). Генічеський, Скадовський та Цюрупинський райони відносяться до нестійко стабільної земельної території. Інші райони відносяться до нестабільних земель, які потребують радикальних напрямів зміни структури земельного фонду.

Таблиця 5 – Коефіцієнти екологічної стабільності території Херсонської області

№ п/п	Адміністративні райони	Коефіцієнт екологічної стабільності ($K_{ек.ст}$)
1	Бериславський	0,26
2	Білозерський	0,30
3	Великопететиський	0,22
4	В. Олександрівський	0,21
5	В. Рогачицький	0,30
6	Високопільський	0,21
7	Генічеський	0,45
8	Голопристанський	0,52
9	Горностаївський	0,21
10	Іванівський	0,20
11	Каланчацький	0,28
12	Каховський	0,22
13	Нижньосірогоський	0,17
14	Нововоронцовський	0,27
15	Новотроїцький	0,31
16	Скадовський	0,38
17	Цюрупинський	0,37
18	Чаплинський	0,22
Всього по Херсонській області		0,31

Висновки:

1. В сучасних умовах на території Херсонської області формується техногенний тип агропромислового комплексу. При підвищенні сільськогосподарської освоєності та розораності земельних угідь істотно падає екологічна стійкість агроландшафтів.
2. Просторова обмеженість не дає змоги збільшити загальну площу, але можна поліпшувати пропорції між окремими видами сільськогосподарських угідь.
3. Для створення екологічно стійкого агроландшафту, який включає оптимальний розподіл сільськогосподарських угідь необхідно:
 - простежити динаміку структури земельного фонду Херсонської області за певний період часу (1990-2000 рр.);
 - виявити тенденцію зміни екологічної стабільності території;
 - простежити вплив окремого виду угідь на екологічну стабільність агроландшафту;
 - необхідно розширити спектр вимірів та оцінок, що характеризують екологічний потенціал агроландшафтів.
4. Науково-обґрунтований коефіцієнт екологічної стабільності території доцільно розглядати в системі еколога – економічного моні-

торингу, як один з сучасних факторів, що впливає на результативність агропромислового комплексу, який характеризується урожайністю сільськогосподарських культур, розміром валової продукції.

Література:

1. Борщевський П.П., Чернюк М.О., Заремба В.М., Коренюк П.І., Князьков О.П. Підвищення ефективності використання, відтворення і охорони земельних ресурсів регіону. – К.: Аграрна наука, 1998. – 240 с.
2. Основы земледелия и землепользования / Волков С.Н., Хлыстун В.Н., Улюкаев В.Х. – М.: Колос, 1992. – 144 с. – (Учеб. пособие для экономического сомообразования).
3. Розміщення продуктивних сил: Підручник / В.В. Ковалевський, О.Л. Михайлюк, В.Ф. Семенов та ін.; За ред. В.В. Ковалекського, О.Л. Михайлюк, В.Ф. Семенова. -К.: Товариство "Знання", КОО, 1998. –546 с.

ЕКОЛОГО-БІОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛИВНИХ ЗЕМЕЛЬ У ПІВДЕННОМУ СТЕПУ

В.О.УШКАРЕНКО – д.с.-г.н., професор, академік
УААН, Херсонський ДАУ,

І.І.АНДРУСЕНКО – д.с.-г.н., професор Інститут землеробства південного регіону УААН

Степова зона України має розвинуте сільське господарство. Проте, якщо північна її частина з домінуючими чорноземними ґрунтами належить до нестійкого, а центральна – до недостатнього зволоження, то південна – до посушливої зони в переважно темно-каштановими часто засоленими ґрунтами. За даними Гідромедкому України з останніх 15 років сім були посушливими, а всього у ХХ столітті зафіксовано 43 посушливі роки, тобто майже кожний другий.

Отже, раціональне господарське використання земель у південному регіоні пов'язане перш за все зі штучним перерозподілом вологи. Для цього тут створено потужний водногосподарський потенціал, до складу якого входять Каховська зрошувальна система, проектною площею зрошення 784 тис.га, зрошувальні системи в зоні Північної-Кримського каналу – 3557 тис.га, Північно-Рогачинська – 164 тис.га, Краснознам'янська – 96,7 тис.га, Інгулецька – 63 тис.га, Дунай-Дністровська – 100 тис.га, Приазовська – 124 тис.га, Сірогозька – 116,4 тис.га. Загалом у південній зоні сконцентровано майже 84% зрошуваних земель і ними користується близько 43% господарств.